

Studying Topic Trends in Hijab Research in the Islamic World Science and Technology Monitoring and Citation Institute (ISC) to Identify Mature and Emerging Research Areas

Saleh Rahimi^{1✉} Faramarz Soheili²

1. **Corresponding Author:** Associate Professor, Department of Knowledge and Information Science, Razi University, Kermanshah, Iran. **Email:** s.rahimi@razi.ac.ir
2. Associate Professor, Department of Knowledge and Information Science, Payame Noor University, Tehran, Iran. **Email:** f_soheili@pnu.ac.ir

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Received: 03 June 2024 Revised: 08 July 2024 Accepted: 06 September 2024 Published: 03 October 2024 Keywords Hijab, Modesty, Islamic Dress Code, Word Co-Occurrence Analysis, Islamic World Science and Technology Monitoring and Citation Institute (ISC).	Objective: This study examines the conceptual structure of research on the <i>hijab</i> within the Iranian Science Citation Index and identifies key subfields and dimensions of the <i>hijab</i> concept. Method: The research employs bibliometric techniques, word co-occurrence, and social network analysis. A total of 313 documents from the Iranian Science Citation Index were analyzed to identify trends in <i>hijab</i> research over the past 19 years (2005–2023). Cluster analysis and strategic diagrams were utilized to map the conceptual structure of studies on the <i>hijab</i>. Findings: The results of the content analysis of <i>hijab</i> studies indicate that research in this field can be categorized into ten clusters: (1) Modesty and chastity in the verses of the Holy Quran and narrations. (2) Research related to <i>hijab</i> in texts and sources. (3) Media and lifestyle. (4) Islamic dress code. (5) Heavenly religions and <i>hijab</i>. (6) Policy-making regarding <i>hijab</i> and chastity. (7) Dress code and social security. (8) Pathology of women's dress. (9) Moral education. (10) Unveiling of the <i>hijab</i>. Additionally, emerging topics in <i>hijab</i> research were identified through the content analysis of published articles during this period. Conclusion: This study provides researchers with a comprehensive understanding of the <i>hijab</i> concept and highlights potential areas for future research. The Islamic dress code (Cluster 4), dress codes and social security (Cluster 7), and the pathology of women's dress (Cluster 8) were identified as emerging research areas.

Cite this article

Rahimi, S., & Soheili, F. (2024). Studying Topic Trends in Hijab Research in the Islamic World Science and Technology Monitoring and Citation Institute (ISC) to Identify Mature and Emerging Research Areas. *Applied Issues in Islamic Education*, 9 (3), 75-94.
<http://dx.doi.org/10.61186/qaiie.9.3.3>

© The Author(s). Publisher: Academy of Scientific Studies in Education.

وزارت آموزش و پرورش
سازمان پژوهش و
برنامه‌ریزی آموزشی

پژوهشگاه تعلیم و تربیت

پژوهشگاه
مطالعات آموزش و پرورش

روند موضوعی مطالعات حوزه حجاب در پایگاه استنادی و پایش علوم و فناوری جهان اسلام (ISC) به‌منظور شناسایی حوزه‌های پژوهشی بالغ و نوظهور

صالح رحیمی^۱ | فرامرز سهیلی^۲

۱. نویسنده مسئول: دانشیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران. s.rahimi@razi.ac.ir

۲. دانشیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. f_soheili@pnu.ac.ir

چکیده	اطلاعات مقاله
هدف: این پژوهش به بررسی ساختار مفهومی پژوهش‌های مرتبط با حجاب در نمایه استنادی علوم ایران می‌پردازد و به شناسایی زیرحوزه‌ها و ابعاد مهم مفهوم حجاب می‌پردازد. روش: این پژوهش با استفاده از فنون کتاب‌سنجی و تحلیل هم‌رخدادی واژگان و تحلیل شبکه‌های اجتماعی انجام شده است. تعداد ۳۱۳ مدرک از نمایه استنادی علوم ایران بررسی شد تا روند پژوهش‌های مربوط به حجاب در بازه زمانی ۱۹ سال گذشته (۱۳۸۴-۱۴۰۲) را شناسایی کنند. از تحلیل خوشه‌ای و نمودار راهبردی برای ترسیم ساختاری مفهومی پژوهش‌های حوزه حجاب استفاده شده است. یافته‌ها: یافته‌های حاصل از تحلیل محتوایی پژوهش‌های حوزه حجاب نشان داد که مطالعات این حوزه در ده خوشه به‌شرح زیر قرار می‌گیرند: عفاف و حیا در آیات و روایات (۱)، حجاب در متون و منابع (۲)، رسانه و سبک زندگی (۳)، پوشش اسلامی (۴)، ادیان آسمانی و حجاب (۵)، سیاست‌گذاری درحوزه حجاب و عفاف (۶)، پوشش و امنیت اجتماعی (۷)، آسیب‌شناسی پوشش زن (۸)، تربیت اخلاقی (۹) و کشف حجاب (۱۰). علاوه بر این، با تحلیل محتوای مقالات منتشرشده درطول این دوره، موضوعات نوظهور درحوزه حجاب شناسایی شدند. نتیجه‌گیری: این مقاله به پژوهش‌گران کمک خواهد کرد تا درک جامعی از مفهوم حجاب داشته باشند و حوزه‌های بالقوه برای پژوهش‌های آینده را شناسایی کنند. پوشش اسلامی (۴)، پوشش و امنیت اجتماعی (۷)، آسیب‌شناسی پوشش زن (۸)، از خوشه‌های نوظهور این پژوهش هستند.	نوع مقاله: پژوهشی دریافت: ۱۴ خرداد ۱۴۰۳ بازنگری: ۱۸ تیر ۱۴۰۳ پذیرش: ۱۶ شهریور ۱۴۰۳ انتشار: ۱۲ مهر ۱۴۰۳ کلیدواژه‌ها: حجاب، عفاف، پوشش اسلامی، هم‌رخدادی واژگان، مؤسسه استنادی و پایش علوم و فناوری جهان اسلام (آی‌اس‌سی).

رحیمی، صالح، و سهیلی، فرامرز (۱۴۰۳). روند موضوعی مطالعات حوزه حجاب در پایگاه استنادی و پایش علوم و فناوری جهان اسلام (ISC) به‌منظور شناسایی حوزه‌های پژوهشی بالغ و نوظهور. مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، ۹ (۳)، ۷۵-۹۴.

<http://dx.doi.org/10.61186/qaiie.9.3.3>

© نویسندگان.

ناشر: پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش.

استناد

مقدمه

موضوع پوشش امروزه یکی از موضوعات مهم و چالش برانگیز در حوزه اجتماعی است که باعث ایجاد تفکرات و دیدگاه‌های مختلفی درباره موضوع حجاب یا پوشش شده است (بتولی، ۱۴۰۳). حجاب در بستری از روابط اجتماعی شکل می‌گیرد که در آن چارچوب، مسائل زنان دارای ابعاد فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی و همچنین مؤلفه‌های مذهبی، معنوی، منزلتی، شخصیتی و رفتاری است که از پارادایم و منظرهای مختلف قابل بررسی است (شارع‌پور، تقوی و محمدی، ۱۳۹۱). مقاصد شریعت اهدافی هستند که شریعت برای دستیابی به آن‌ها تدوین شده است. برای حجاب و عفاف شرعی نیز در آیات، روایات و نظرات فقها اهدافی مطرح شده است (شوشتری، محمودی و باغچقی، ۱۴۰۰). حجاب و پوشش در همه ادیان و فرهنگ‌ها موضوعی قابل توجه است؛ چه زمانی که به مثابه امری «طبیعی-زیستی» نگریسته شود و چه زمانی که هم‌چون مقوله‌ای «فرهنگی-ارزشی» (آبیار، کرمی‌پور و شریفی، ۱۳۹۹). بنابراین، حجاب به عنوان یک ارزش اسلامی و وظیفه الهی تأکید شده است. بدحجابی یک پدیده اجتماعی است و جنبه‌های اجتماعی، سیاسی و فرهنگی آن باید برای درک عوامل و علل آن مورد مطالعه قرار گیرد (فانی، محتشمی، کرمخانی و عبدالجباری^۱، ۲۰۲۰). حجاب به معنای پوشش و رفتار متعادل، برای زنان و مردان، محسوب می‌شود. حجاب در اسلام به عنوان یک اصل اخلاقی مطرح شده و هدف آن حفظ حرمت و کرامت انسانی و ایجاد محیطی سالم و امن برای تعاملات اجتماعی است. این مفهوم، نه تنها شامل پوشش ظاهری بلکه به معنای حجاب در گفتار، رفتار و نگاه نیز می‌شود. حجاب از یک سو به عنوان نمادی از هویت دینی و فرهنگی در جوامع اسلامی عمل می‌کند و از سوی دیگر، به عنوان ابزاری محافظتی برای حفظ حریم خصوصی و جلوگیری از آسیب‌های اجتماعی به شمار می‌رود. از دیدگاه اسلامی، حجاب به عنوان یک وظیفه و مسئولیت دینی برعهده افراد گذاشته شده است، که با رعایت آن، فرد می‌تواند به تقوا، پاکی و پرهیزگاری دست یابد. بحث درباره حجاب، همواره موضوعی پرچالش و متنوع در گفتمان‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی بوده است. در حالی که برخی آن را به عنوان یک انتخاب شخصی و نشان‌های از آزادی بیان می‌دانند، عده‌ای آن را به عنوان نمادی از اجبار یا محدودیت تلقی کنند. با این حال، فهم عمیق و چندجانبه از مفهوم حجاب، نیازمند بررسی ابعاد مختلف دینی، تاریخی، فرهنگی و اجتماعی آن است.

یکی از مفاهیم مرتبط با حجاب، مفهوم عفاف است. عفاف به معنای خوشتن‌داری، پاکدامنی و حفظ حرمت‌ها در رفتار، گفتار و اندیشه است. این مفهوم در بسیاری از فرهنگ‌ها و ادیان به عنوان یکی از ارزش‌های اخلاقی و فضیلت‌های انسانی مطرح شده است. در اسلام، عفاف به عنوان یکی از اصول اخلاقی در زندگی فردی و اجتماعی شناخته می‌شود که نه تنها به پوشش ظاهری و حجاب اشاره دارد، بلکه شامل کنترل نفس، پرهیز از گناه و رفتارهای ناپسند نیز می‌شود. این مفهوم، فراتر از جنسیت است و هم مردان و هم زنان را شامل می‌شود، به طوری که هر دو به رعایت حریم‌های اخلاقی و اجتماعی در تعاملات خود موظف هستند. عفاف به عنوان یکی از شاخصه‌های مهم تقوا و پرهیزگاری معرفی شده است. در واقع، عفاف نه تنها به عنوان یک رفتار فردی، بلکه به عنوان یک ارزش اجتماعی نیز مورد تأکید قرار گرفته است که می‌تواند به تحکیم بنیان خانواده و بهبود روابط اجتماعی کمک کند.

حجاب و عفاف به حفظ حرمت و کرامت انسانی و رعایت حدود اخلاقی و اجتماعی اشاره می‌کنند. حجاب به‌عنوان یک نمود ظاهری و بیرونی از عفاف عمل می‌کند و نشان‌دهنده تعهد فرد به حفظ حریم‌ها و ارزش‌های دینی و اجتماعی است. به‌طور خلاصه، حجاب به پوشش و عفاف به نگرش و رفتار اشاره دارد، اما هر دو برای حفظ فضایل اخلاقی و ایجاد تعادل در جامعه اهمیت دارند. حجاب و عفاف مکمل یکدیگر هستند و به تقویت اخلاقیات و امنیت اجتماعی کمک می‌کنند.

با توجه به اهمیت اجتماعی و فرهنگی حجاب در جامعه و تنوع پژوهش‌های مرتبط، بررسی روند مطالعات این حوزه ضروری است. پایگاه استنادی و پایش علوم و فناوری جهان اسلام (آی‌اس‌سی) به عنوان منبعی معتبر، بستر مناسبی برای تحلیل موضوعی این مطالعات فراهم می‌کند. تاکنون تحلیل جامع و ساختارمندی از روند مطالعات مرتبط با حجاب در این پایگاه صورت نگرفته که این امر، شناسایی حوزه‌های بالغ و نوظهور را دشوار کرده و مانع از ارائه نقشه جامع علمی این حوزه شده است. مسئله اصلی پژوهش، شناسایی و تحلیل ساختار مفهومی پژوهش‌های مرتبط با حجاب به‌منظور تمایز بین حوزه‌های پژوهشی نوظهور است. این تحلیل می‌تواند به درک بهتر ابعاد مختلف حجاب و ارائه راهنمایی برای پژوهش‌گران و سیاست‌گذاران فرهنگی کمک کند.

پیشینه پژوهش

در پژوهش‌های داخلی و خارجی انجام‌شده درباره حجاب، به دیدگاه‌های متفاوتی پرداخته شده که از جنبه‌های فرهنگی، اجتماعی، دینی و حتی اقتصادی آن را مورد بررسی قرار داده‌اند.

عظیمیان و بهشتی (۱۳۸۸)، فلسفه و حدود حجاب در اسلام و آثار تربیتی آن را مورد بررسی قرار داده و دو فلسفه اساسی برای حجاب شامل جلوگیری از تحریک مردان و حفظ امنیت زنان را معرفی کرده‌اند. شفیعی مازندرانی (۱۳۹۰)، به تعریف حجاب و اهمیت آن در تقویت عفت و پارسایی پرداخته و نقش آن در سعادت و کمال انسان‌ها را بررسی کرده است. شارع‌پور، تقوی و محمدی (۱۳۹۱)، به بررسی عوامل اجتماعی مرتبط با گرایش به حجاب در دانشجویان دختر پرداخته و نشان داده‌اند که گرایش به فمینیسم از مهم‌ترین متغیرهای مؤثر بر گرایش به حجاب است. غیرتمند (۱۳۹۳)، ارتباط مستقیم بین حجاب و امنیت اجتماعی زنان را بررسی کرده است. رهنما، علی‌اکبرزاده آرانی و خاری آرانی (۱۳۹۴)، به آثار تربیتی حجاب در دو زمینه فردی و اجتماعی پرداخته و اهمیت حجاب در حفظ سلامت اخلاقی جامعه و آزادی زن را بررسی کرده‌اند. آبیبار، کرمی‌پور و شریفی (۱۳۹۹)، به رویکردهای مختلف به حجاب در ایران پرداخته و دیدگاه‌های مختلف سنتی، روشن‌فکران مذهبی و فمینیستی را تحلیل کرده‌اند. شمسایی و شکری‌زاده (۱۳۹۹)، با شناسایی علل حجاب‌گریزی و روش‌های تأثیرگذار در تبلیغ و ترویج حجاب، پیشنهادهایی برای ارتقای حجاب ارائه کرده‌اند. شوشتری، محمودی و باغچقی (۱۴۰۰)، مقاصد شریعت در حوزه حجاب و عفاف را بررسی کرده و نتیجه‌گیری کرده‌اند که نظریه حجاب حداقلی با این مقاصد در تضاد است. سعیدی رضوانی و غلامی (۱۴۰۰)، به بررسی عمده‌ترین چالش‌های رعایت عفاف و عوامل درگیری در روابط نامشروع (موانع عفاف)، پرداختند و پیشران‌های عمده عفاف، ایمان و وجدان‌های اخلاقی «هنوز بیدار»، جوّ خانوادگی دینی-اخلاقی و نظارت اجتماعی دانستند. سعیدی رضوانی و غلامی

(۱۴۰۱)، هم‌چنین، در پژوهشی درباره تأثیر داستان در آموزش حجاب به دختران ابتدایی نشان دادند که استفاده از ابزارهای هنری می‌تواند در انتقال ارزش‌های دینی و اخلاقی نظیر حجاب مؤثر باشد. امینی زرین و ربانی (۱۴۰۲)، در پژوهشی به بررسی مشکلات آموزش حجاب و عفاف در دوره دوم ابتدایی پرداخته و بیان کردند که این حوزه با آسیب‌های آموزشی-درسی، عرفی-اجتماعی، پرورشی-تربیتی، روانی-عاطفی، حاکمیتی-قانونی، فرهنگی-هویت و فلسفی - اعتقادی روبه‌رو است که نیازمند توجه سیاست‌گذاران است. در مطالعه بهرامی (۱۴۰۲)، تجارب دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه از چالش کشف حجاب، بررسی شده و بر ضرورت تغییر نگاه دستگاه‌های اجرایی به حجاب برای جلوگیری از شکاف‌های اجتماعی تأکید شد. بتولی (۱۴۰۳)، به تحلیل نقشه علمی مطالعات حجاب پرداخته و پژوهش‌های انجام‌شده در این حوزه را به پنج خوشه ارتباط حجاب و تصویر بدن؛ ارتباط حجاب و ویتامین دی؛ ارتباط حجاب با سندروم حجاب؛ ارتباط حجاب و حقوق زنان؛ ارتباط حجاب و ریزش مو دسته‌بندی کرده‌اند.

روبی^۱ (۲۰۰۶)، به بررسی درک زنان مسلمان مهاجر در کانادا از حجاب پرداخته و بیان کرده است که این پوشش برای آن‌ها به‌عنوان ابزاری برای تقویت هویت، کنترل زندگی و کسب احترام شناخته می‌شود. این مطالعه نشان می‌دهد که حجاب فراتر از یک پوشش ساده بوده و ارتباطات عمیق‌تری با عفاف و هویت فرهنگی دارد. تارلو^۲ (۲۰۰۷)، حجاب را به‌عنوان یک شاخص تفاوت فرهنگی در لندن بررسی کرده و نشان داده که پذیرش حجاب در میان زنان مسلمان طبقه متوسط، نتیجه‌ای از تعاملات بین‌فرهنگی است. دروگسما^۳ (۲۰۰۷)، به بررسی دیدگاه‌های فمینیستی درباره حجاب پرداخته و تجربیات زنان مسلمان محجبه در آمریکا را مورد مطالعه قرار داده است. این پژوهش نشان می‌دهد که زنان حجاب را به عنوان ابزاری برای تعریف هویت، مقاومت در برابر شی‌سازی جنسی و ایجاد احترام بیش‌تر می‌بینند. تارلو (۲۰۱۰)، به بررسی بازاریابی حجاب و تجارت اسلامی مجازی پرداخته و نشان می‌دهد که چگونه حجاب می‌تواند از طریق فضای مجازی به‌عنوان یک عنصر مد و ایمان مطرح شود. هاپکینز و گرینوود^۴ (۲۰۱۳)، به بررسی روایت‌های زنان مسلمان بریتانیایی از پوشیدن حجاب پرداخته و به پیچیدگی‌های عملکرد هویت دینی، ملی و جنسیتی در این زمینه اشاره کرده‌اند. زینال و وانگ^۵ (۲۰۱۷)، بحث حجاب در سنگاپور را بررسی کرده‌اند و نشان داده‌اند که چگونه حجاب می‌تواند به چالشی در برابر نهادهای اجتماعی و سیاسی تبدیل شود. آش، تافین و کاهو^۶ (۲۰۱۹)، به بررسی تجربیات زنان محجبه در نیوزیلند نیوزیلند پرداخته و تعامل پیچیده بین عوامل فردی و اجتماعی-فرهنگی بر روی این تجربیات را نشان داده‌اند. بشیروف^۷ (۲۰۲۰)، به بررسی بحث و جدل‌های مربوط به حجاب در آذربایجان پرداخته و آن را به عنوان گفتمانی سیاسی برای ایجاد یک ملت تفسیر کرده است. فانی، محتشمی، کرمخانی و عبدالجباری^۸ (۲۰۲۰)، با بررسی فرآیند مواجهه دانشجویان با حجاب، نشان دادند که باورها و ارزش‌های فردی نقش مهمی در تصمیم‌گیری درباره حجاب دارند و تقویت این باورها می‌تواند به ترویج یا حفظ حجاب کمک

1. Ruby

2. Tarlo

3. Droogsma

4. Hopkins & Greenwood

5. Zainal & Wong

6. Ash, Tuffin & Kahu

7. Bashirov

8. Fani, Mohtashami, Karamkhani & Abdoljabbari

کند. حسن و آرا^۱ (۲۰۲۲)، مفهوم مد حجاب را از دیدگاه خرده‌فروشان در مالزی بررسی کرده و نشان داده‌اند که حجاب به عنوان نمایانگر تأثیر مد و مدرنیته و هم‌چنین هویت اسلامی ظهور کرده است. سهیل، انجم و عزیز^۲ (۲۰۲۳)، به بررسی نگرش‌های بین‌فردی نسبت به زنان محجبه و غیرمحجبه در پاکستان پرداخته و تفاوت‌های نگرشی نسبت به این دو گروه را مورد مطالعه قرار داده‌اند. مصطفی^۳ (۲۰۲۳)، به تحلیل پژوهش‌های حجاب پرداخته و شبکه‌های همکاری و روندهای نوظهور در این حوزه را شناسایی کرده است. نتایج مربوط به شبکه‌های همکاری نشان‌دهنده شکاف جهانی «شمال-جنوب» بین کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه است. دینهوف، ویلمز و دی بوئر^۴ (۲۰۲۴)، به بررسی تأثیر نمادهای مذهبی مانند حجاب بر ادراک و عملکرد کارکنان عمومی پرداخته‌اند و بیان کردند که حجاب تأثیر منفی بر ادراک مراجعین نداشته است.

پیشینه مطالعات نشان می‌دهند که حجاب یک مفهوم چندوجهی است که با مسائل فرهنگی، دینی، اجتماعی و حتی اقتصادی در ارتباط است و دیدگاه‌های متفاوتی نسبت به آن وجود دارد. پژوهش‌های مختلف در زمینه حجاب نشان‌دهنده تفاوت‌های فرهنگی، اجتماعی و فردی در درک و تجربه این پوشش اسلامی است. مطالعات داخلی و خارجی نشان می‌دهند که حجاب نه تنها به عنوان نمادی از هویت دینی و فرهنگی عمل می‌کند، بلکه بستری برای مذاکره و تعامل در جوامع مختلف است. این پژوهش‌ها از جنبه‌های مختلف به بررسی معانی و تأثیرات حجاب پرداخته‌اند؛ از تأثیر آن بر هویت زنان مسلمان و روابط بین‌فردی در جوامع غربی تا چالش‌های فرهنگی و اجتماعی پیرامون حجاب در کشورهای مسلمان. هم‌چنین، موضوعات مرتبط با حجاب در زمینه‌های مد، حقوق زنان و مسائل سلامت نیز مورد توجه قرار گرفته است، که همگی نشان از پیچیدگی و چندلایگی این پدیده در جوامع مختلف دارند.

روش

تحلیل هم‌واژگانی الگوها و روندهای یک رشته خاص را با اندازه‌گیری قدرت ارتباط اصطلاحات نماینده انتشارات مربوط به این حوزه را نشان می‌دهد. ویژگی اصلی تحلیل هم‌واژگانی این است که ساختار فکری یک رشته خاص را در نقشه‌های فضای مفهومی این حوزه تجسم می‌کند و یک‌سری زمانی از چنین نقشه‌هایی ردی از تغییرات در این فضای مفهومی ایجاد می‌کند (دینگ، چاودوری و فو^۵، ۲۰۰۱). این پژوهش با استفاده از تحلیل کتاب‌سنجی^۶ انجام شده است. با استفاده از نرم‌افزارهای وی‌اواس و یوور^۷، یوسی‌آنت^۸ و بایب‌اکسل^۹ داده‌های پژوهش پردازش شدند. داده‌های این پژوهش از پایگاه استنادی علوم جهان اسلام استخراج شد. جست‌وجو در تاریخ ۷ خرداد ۱۴۰۳ با استفاده از کلیدواژه‌های حجاب، عفاف، چادر، پوشش اسلامی، برقع و روسری صورت گرفت.

داده‌های استخراج‌شده طی ۱۹ سال گذشته از ۱۳۸۴ تا ۱۴۰۲ شامل ۳۱۳ مدرک بود. در این مدارک تعداد ۱۵۵۰ کلیدواژه توسط نویسندگان استفاده شده است. پس از استخراج کلیدواژه‌ها، یک‌دست‌سازی

1. Hassan & Ara

2. Sohail, Anjum, & Aziz

3. Mostafa

4. Dinhof, Willems & de Boer

5. Ding, Chowdhury & Foo

6. Bibliometric technique

7. VOSviewer

8. Ucinet

9. Bibexcel

و استانداردسازی مفاهیم صورت گرفت. به عنوان مثال: کلمات مفرد و جمع یک دست شدند، سرواژه‌ها (اکرونیم) به صورت عبارت کامل، یک دست شدند و غیره. بعد از استانداردسازی کلیدواژه‌ها تعداد ۷۵۵ واژه یونیک باقی ماند. برای ترسیم نقشه هم‌رخدادی از نرم‌افزار وس ویور استفاده شد. ابتدا در نرم‌افزار بیب اکسل ماتریس متقارن ایجاد شد و سپس ماتریس خام به ماتریس هم‌بستگی تبدیل شد. نقطه برش برای ایجاد ماتریس عدد ۳ در نظر گرفته شد. با انتخاب این نقطه برش، ماتریس ۸۲ در ۸۲ ایجاد شد. ارزش سلول‌های مورب ماتریس برابر صفر در نظر گرفته شد. برای ترسیم نقشه از روش تحلیل خوشه‌ای با روش کی‌مینز^۱ در نرم‌افزار وس ویور استفاده شد.

یافته‌ها

نتایج حاصل از تحلیل داده‌های مرتبط با حجاب نشان می‌دهد که در مجموع ۳۱۳ مدرک که در عنوان آن‌ها کلمه حجاب، عفاف، چادر، پوشش اسلامی، برقع و روسری وجود دارد منتشر شده است. اولین مقالات^۲ در سال ۱۳۸۴ منتشر شده است.

توزیع فراوانی مفاهیم حوزه حجاب در پایگاه استنادی علوم جهان اسلام

توزیع فراوانی مفاهیم پراستفاده در دوره مورد بررسی در جدول ۱، نمایش داده شده است.

جدول ۱: مفاهیم پراستفاده حوزه حجاب به ترتیب فراوانی

شماره	مفهوم	فراوانی
۱	حجاب	۱۹۲
۲	عفاف	۶۸
۳	زن	۳۳
۴	پوشش	۳۰
۵	دانشجویان	۲۳
۶	کشف حجاب	۲۲
۷	حجاب و عفاف	۲۱
۸	قرآن	۱۷
۹	اسلام	۱۵
۱۰	فرهنگ	۱۴
۱۱	آیات حجاب	
۱۲	پوشش اسلامی	۱۱
۱۳	حیا	۹
۱۴	چادر	

۱. K-means

۲. حبیبی، محمداسحاق (۱۳۸۴). نیم‌نگاهی به حجاب در ادیان الهی. معرفت،

از تعداد ۳۱۳ سند مورد بررسی، ۱۵۵۰ کلیدواژه شناسایی شدند. پس از تحلیل و یکدست‌سازی مفاهیم تعداد ۷۵۵ کلیدواژه یونیک باقی ماند، مفاهیمی که فراوانی آن ۹ و بیش‌تر است در جدول ۱، نمایش داده شده است. مفاهیم حجاب، عفاف و زن به ترتیب با فراوانی ۱۹۲، ۶۸ و ۳۳ در رتبه‌های اول تا سوم قرار گرفتند.

کلیدواژه حجاب با بسامد ۱۹۲ دارای بالاترین فراوانی است و این نشان‌دهنده آن است که این کلیدواژه مفهوم محوری در متون حوزه حجاب است. سایر کلیدواژه‌ها شامل عفاف (۶۸ بار)، زن (۳۳ بار)، بسامد داشته‌اند.

بسامد مفهوم حجاب ناشی از توجه پژوهش‌گران به مقوله حجاب در جامعه و هم‌چنین اهمیت آن در تعاملات روزمره بین افراد جامعه است. از این‌رو، نیاز است افراد نسبت به مفهوم و مقوله حجاب، آگاهی بیابند. علاوه بر مفاهیم پرتکرار که در بالا ذکر شد، جدول ۲، نمایان‌گر زوج‌های هم‌رخدادی پرتکرار در بازه زمانی مورد بررسی است.

جدول ۲، مفاهیمی که بالاترین هم‌آیندی^۱ را با هم دارند، نشان می‌دهد. این مفاهیم به‌صورت هم‌زمان در دو مدرک نمایان بوده‌اند، کلماتی مانند:

جدول ۲: زوج‌های پرتکرار کلیدواژه‌های حجاب به ترتیب فراوانی طی دوره مورد بررسی

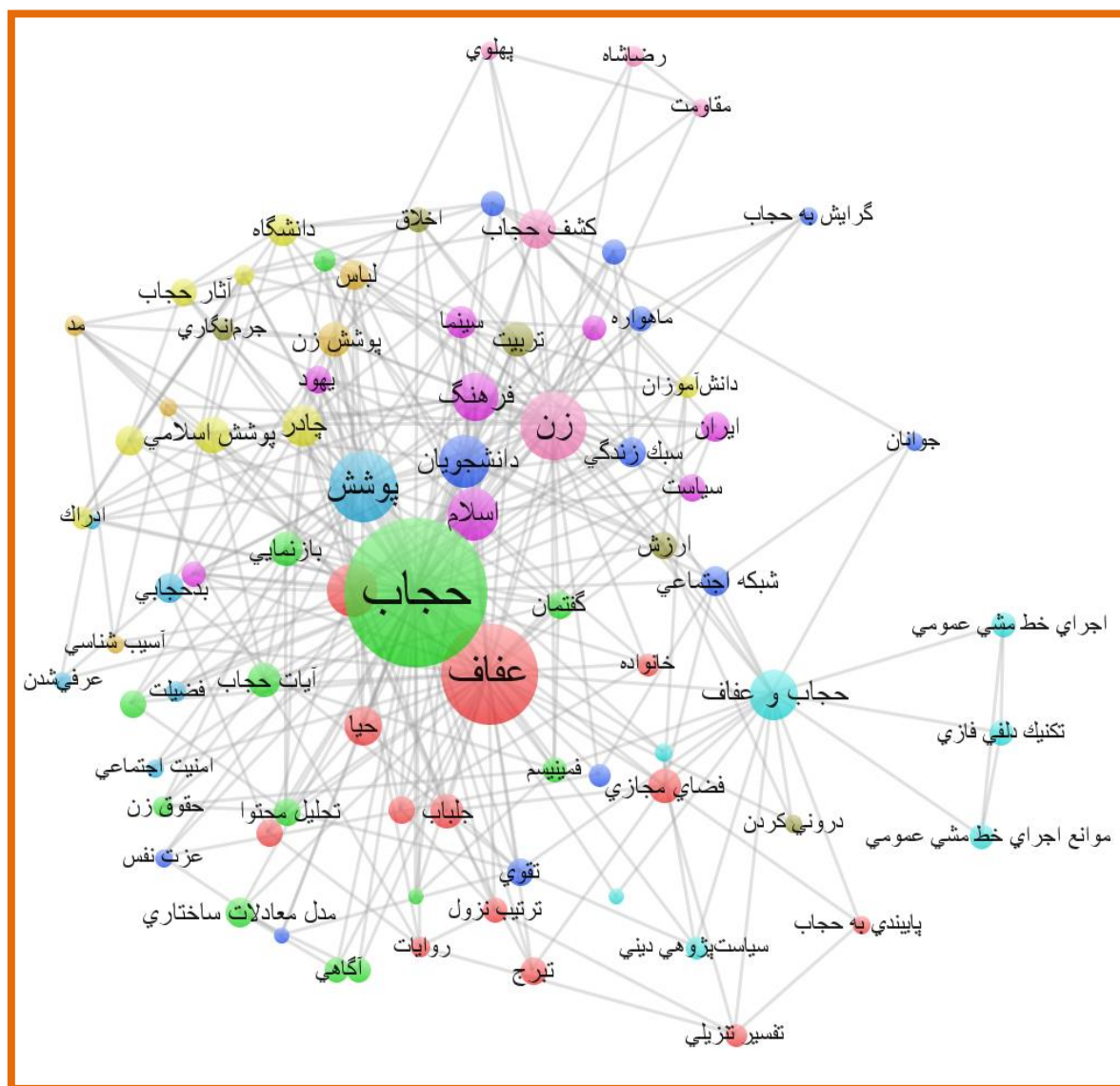
فراوانی	هم‌رخدادی		ردیف	فراوانی	هم‌رخدادی		ردیف
۷	تربیت	حجاب	۱۰	۴۷	حجاب	عفاف	۱
	پوشش اسلامی	حجاب	۱۱	۲۷	پوشش	حجاب	۲
	پوشش زن	حجاب	۱۲	۱۸	حجاب	زن	۳
	پوشش	عفاف	۱۳	۱۵	حجاب	دانشجویان	۴
	چادر	حجاب	۱۴	۱۳	حجاب	قرآن	۵
۶	حجاب	حیا	۱۵	۱۱	حجاب	حجاب	۶
	آثار حجاب	حجاب	۱۶	۱۰	اسلام	حجاب	۷
	عفاف	قرآن	۱۷	۹	حجاب	فرهنگ	۸
	زن	فرهنگ	۱۸	۸	حیا	عفاف	۹

با نگاهی به جدول ۲، درمی‌یابیم که زوج‌های هم‌رخدادی عفاف-حجاب (۴۷)، حجاب-پوشش (۲۷) و زن-حجاب (۱۸)، دارای بیش‌ترین هم‌رخدادی در این بازه زمانی است. به‌طور کلی، می‌توان گفت مفاهیمی نظیر حجاب، عفاف و پوشش در ترکیب با مفاهیم متعدد مورد استفاده قرار گرفته است.

خوشه‌بندگ مفاهیم حوزه حجاب بر اساس تحلیل خوشه‌ای^۱

به‌منظور مشخص شدن تعداد خوشه‌ها از بخش تحلیل خوشه‌ای نرم‌افزار وس‌ویور استفاده شد که تصاویر آن در شکل ۱ و جدول ۳، نمایش داده شده است. همان‌طوری که در این تصویر مشخص است مفاهیم حوزه حجاب در بازه زمانی مورد بررسی در ۱۰ خوشه قرار می‌گیرند.

نتایج حاصل از شکل ۱، نقشه هم‌رخدادی واژگان نشان می‌دهد که مفاهیم حوزه حجاب در ۱۰ خوشه قرار می‌گیرند. این خوشه‌ها عبارتند از: عفاف و حیا در آیات و روایات (۱)، حجاب در متون و منابع (۲)، رسانه و سبک زندگی (۳)، پوشش اسلامی (۴)، ادیان آسمانی و حجاب (۵)، سیاست‌گذاری در حوزه حجاب و عفاف (۶)، پوشش و امنیت اجتماعی (۷)، آسیب‌شناسی پوشش زن (۸)، تربیت اخلاقی (۹)، کشف حجاب (۱۰).

شکل ۱: نقشه هم‌واژگانی مدارک حوزه حجاب

جدول ۳، نام خوشه‌ها و زیرشاخه‌های مهم آن‌ها همراه با وزن هر زیرشاخه نمایش داده شده است.

جدول ۳: اسامی خوشه‌ها و زیرشاخه‌های حوزه حجاب

شماره خوشه	نام خوشه	مفاهیم مهم	وزن	شماره خوشه	نام خوشه	مفاهیم مهم	وزن
۱	عفاف و حیا در آیات و روایات	عفاف قرآن حیا جلباب تبرج سلامت روانی تفسیر تنزیلی روایات پایبندی به حجاب	۲۹۰ ۸۴ ۴۴ ۳۶ ۲۴ ۲۲ ۱۶ ۱۴ ۱۲	۶	سیاست‌گذاری در حوزه حجاب و عفاف	حجاب و عفاف اجرای خط مشی عمومی موانع اجرای خط مشی عمومی سیاست‌پژوهی دینی سیاست‌گذاری فرهنگی مقاصد و اصول شرعی	۷۲ ۱۸ ۱۸ ۱۶ ۱۲ ۸
۲	حجاب در متون و منابع	حجاب آیات حجاب بازنمایی تحلیل محتوا سریال‌های تلویزیونی گفتمان التزام عملی نشانه‌شناسی حقوق زن	۶۴۰ ۳۴ ۳۴ ۲۴ ۲۲ ۲۲ ۲۰ ۱۶ ۱۴	۷	پوشش و امنیت اجتماعی	پوشش بدحجابی فضیلت امنیت اجتماعی عرفی‌شدن امر به معروف	۱۴۶ ۲۸ ۱۴ ۱۲ ۱۰ ۸۸
۳	رسانه و سبک زندگی	دانشجویان شبکه اجتماعی سبک زندگی تقوی حجاب برتر اینترنت ماهواره دین‌داری عزت نفس گرایش به حجاب نگرش به حجاب	۸۴ ۲۸ ۲۶ ۲۴ ۲۰ ۱۸ ۱۸ ۱۶ ۱۰ ۱۰ ۸	۸	آسیب‌شناسی پوشش زن	پوشش زن لباس مد آسیب‌شناسی جامعه‌پذیری	۳۴ ۲۶ ۱۴ ۱۲ ۱۲
۴	پوشش اسلامی	چادر پوشش اسلامی دانشگاه	۵۰ ۴۲ ۳۲	۹	تربیت اخلاقی	تربیت ارزش اخلاق	۳۶ ۲۲ ۱۸

شماره خوشه	نام خوشه	مفاهیم مهم	وزن	شماره خوشه	نام خوشه	مفاهیم مهم	وزن
		حدود حجاب	۲۶			جرم‌انگاری	۱۶
		آثار حجاب	۲۴			درونی کردن	۱۰
		دانش‌آموزان	۱۶				
		تجارب زیسته	۱۴				
۵	ادیان آسمانی و حجاب	اسلام	۸۰	۱۰	کشف حجاب	زن	۱۳۴
		فرهنگ	۶۸			کشف حجاب	۴۶
		سینما	۳۰			رضاشاه	۱۴
		ایران	۲۶			پهلوی	۱۲
		یهود	۲۴			مقاومت	۱۲
		سیاست	۲۲				
		مسیحیت	۲۰				

با استفاده از الگوریتم خوشه‌بندی کی-مینز^۱ در نرم‌افزار وس ویور^۲ خوشه‌ها مشخص شد. همان‌طوری که در شکل ۱ و جدول ۳، مشاهده می‌شود. خوشه اول به مفهوم «عفاف و حیا» در آیات و روایات اختصاص یافته است. زیرا، دارای بالاترین وزن در خوشه است. هم‌چنین، مفاهیمی مانند: عفاف، حیا، قرآن و روایات در این خوشه هستند و از وزن بالایی نسبت به سایر مفاهیم برخوردارند.

دومین خوشه به مفهوم «حجاب در متون و منابع» اختصاص یافت و مفاهیمی مانند حجاب، آیات حجاب، بازنمایی، تحلیل، نشانه‌شناسی و غیره که در این خوشه هستند، از وزن بالاتری نسبت به سایر مفاهیم برخوردارند.

خوشه سوم به مفهوم «رسانه و سبک زندگی» اختصاص یافت و مفاهیمی مانند دانشجویان، شبکه اجتماعی، سبک زندگی، اینترنت، ماهواره و غیره که در این خوشه هستند، از وزن بالاتری نسبت به سایر مفاهیم برخوردارند.

خوشه چهارم به مفهوم «پوشش اسلامی» اختصاص یافت و مفاهیمی مانند چادر، پوشش اسلامی، حدود حجاب، آثار حجاب و غیره که در این خوشه هستند، از وزن بالاتری نسبت به سایر مفاهیم برخوردارند.

پنجمین خوشه به مفهوم «ادیان آسمانی و حجاب» اختصاص یافت و مفاهیمی مانند اسلام، فرهنگ، یهود، مسیحیت و غیره که در این خوشه هستند، از وزن بالاتری نسبت به سایر مفاهیم برخوردارند.

خوشه ششم به مفهوم «سیاست‌گذاری در حوزه حجاب و عفاف» اختصاص یافت و مفاهیمی مانند حجاب و عفاف، اجرای خط‌مشی عمومی، موانع اجرای خط‌مشی عمومی، سیاست‌گذاری فرهنگی و غیره که در این خوشه هستند، از وزن بالاتری نسبت به سایر مفاهیم برخوردارند.

خوشه هفتم به مفهوم «پوشش و امنیت اجتماعی» اختصاص یافت و مفاهیمی مانند پوشش، فضیلت، امنیت اجتماعی، امریه معروف و غیره که در این خوشه هستند، از وزن بالاتری نسبت به سایر مفاهیم برخوردارند.

هشتمین خوشه به مفهوم «آسیب‌شناسی پوشش زن» اختصاص یافت و مفاهیمی مانند پوشش زن، آسیب‌شناسی، جامعه‌پذیری و غیره که در این خوشه هستند، از وزن بالاتری نسبت به سایر مفاهیم برخوردارند.

نهمین خوشه به مفهوم «تربیت اخلاقی» اختصاص یافت و مفاهیمی مانند تربیت، ارزش، اخلاق و غیره که در این خوشه هستند، از وزن بالاتری نسبت به سایر مفاهیم برخوردارند.

خوشه دهم به مفهوم «کشف حجاب» اختصاص یافت و مفاهیمی مانند زن، کشف حجاب، رضاشاه، پهلوی و مقاومت که در این خوشه هستند، از وزن بالاتری نسبت به سایر مفاهیم برخوردارند.

ساختار مفهوم حجاب با استفاده از نمودار راهبردی

پس از تشکیل ماتریس برای هر کدام از خوشه‌ها و فراخوانی آن در نرم‌افزار یوسی‌آی نت، نمره مرکزیت و تراکم خوشه‌ها مشخص شده و نمودار راهبردی ترسیم شد. لازم به ذکر است که مبدأ نمودار با توجه به میانگین مرکزیت و تراکم خوشه‌ها به ترتیب بر روی ۴/۶۰ و ۰/۶۱۱ تنظیم شد. نمرات مربوط به تراکم و مرکزیت خوشه‌ها در جدول ۴، نمایش داده شده است.

جدول ۴: تراکم و مرکزیت خوشه‌های حاصل از تحلیل هم‌واژگانی حوزه حجاب

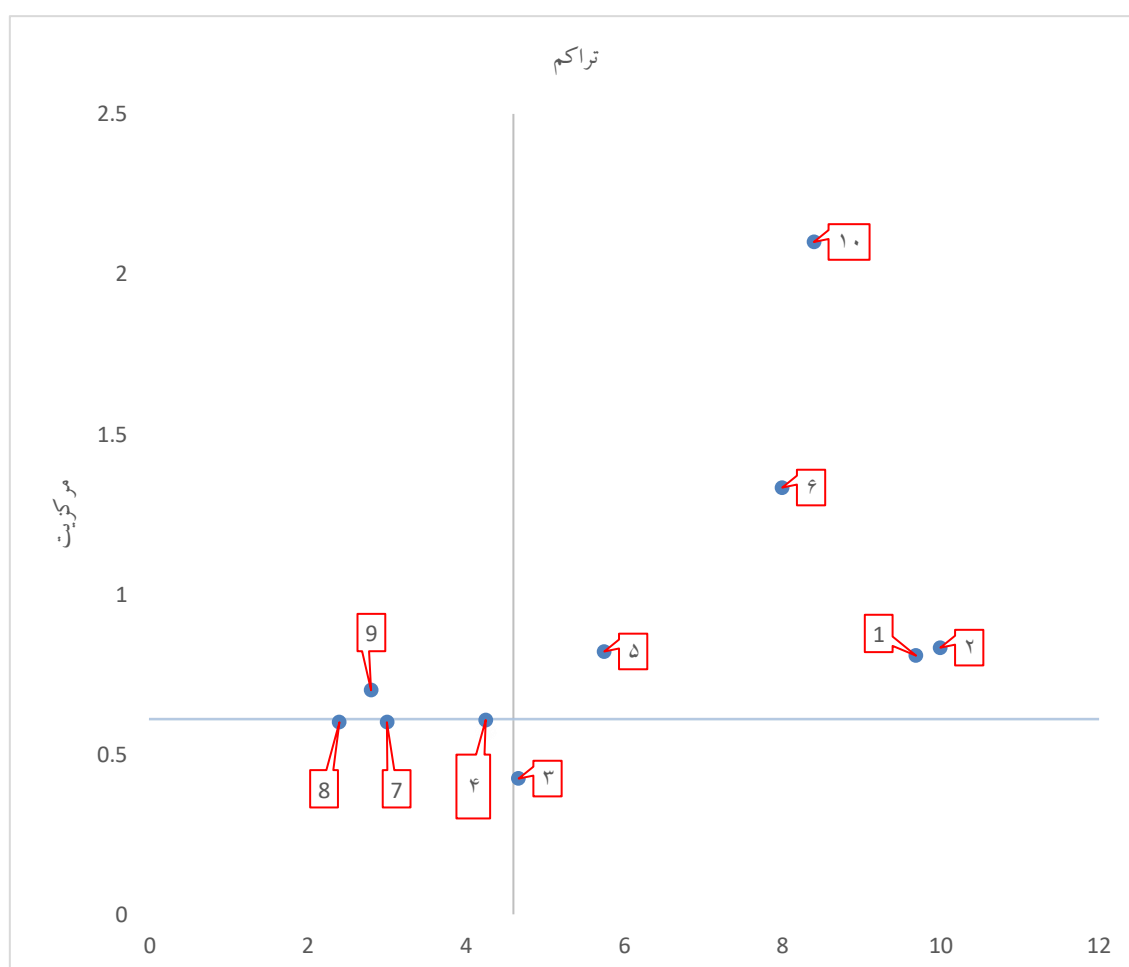
شماره خوشه	نام خوشه	تراکم	مرکزیت
۱	عفاف و حیا در آیات و روایات	۰/۸۰۸	۹/۶۹۲
۲	حجاب در متون و منابع	۰/۸۳۳	۱۰
۳	رسانه و سبک زندگی	۰/۴۲۴	۴/۶۶۷
۴	پوشش اسلامی	۰/۶۰۷	۴/۲۵
۵	ادیان آسمانی و حجاب	۰/۸۲۱	۵/۷۵
۶	سیاست‌گذاری در حوزه حجاب و عفاف	۱/۳۳۳	۸
۷	پوشش و امنیت اجتماعی	۰/۶	۳
۸	آسیب‌شناسی پوشش زن	۰/۶	۲/۴
۹	تربیت اخلاقی	۰/۷	۲/۸
۱۰	کشف حجاب	۲/۱	۸/۴

خوشه ۱ با مقدار ۹/۶۹۲ بیش‌ترین مرکزیت و خوشه ۱۰ با مقدار ۲/۱ بالاترین تراکم را داراست. این بدان معناست که ارتباط زیادی بین شبکه هم‌رخدادی مفاهیم این دو خوشه وجود دارد و بیش‌ترین مرکزیت را چه از نظر نفوذ و ارتباط با سایر موضوعات در خوشه ۱ و هم‌چنین پیونددهی در خوشه ۱۰ بیش‌تر از سایر خوشه‌ها داراست.

نمودار راهبردی، توصیف ارتباط درونی و هم‌بستگی بین خوشه‌های موضوعی متفاوت است. در این نمودار اغلب از محور افقی جهت ارائه مرکزیت (میزان هم‌بستگی خوشه‌ها)، و از محور عمودی جهت ارائه

تراکم (میزان توان ارتباط درونی هر خوشه) استفاده می‌شود (وو، شی و لیائو^۱، ۲۰۱۳). ملسر^۲ و دیگران (۲۰۱۶) نمودار راهبردی را کوششی در جهت مصورسازی بهتر و نمایش بلوغ و انسجام خوشه‌های موضوعی در یک حوزه پژوهشی معرفی می‌کند.

همان‌گونه که از شکل ۲، پیداست نمودار راهبردی به چهار قسمت تقسیم می‌شود که هر قسمت یک ربع از نمودار را تشکیل می‌دهد. خوشه‌هایی که در ربع اول قرار می‌گیرند منسجم بوده و در حوزه موردپژوهش مرکزیت دارند. این خوشه‌های اصلی بر بخش بزرگی از شبکه تمرکز دارند. خوشه‌ها در ربع دوم، هم‌چنان منسجم هستند اما از حالت مرکزیت درآمده و هرکدام بخش‌های تخصصی کوچک‌تری از حوزه مورد پژوهش را نمایش می‌دهند. در ربع سوم خوشه‌ها ریزش می‌کنند؛ خوشه‌های این ربع، بخش‌های نوظهور و یا قابل‌زوال شبکه هستند و سرانجام، ربع چهارم، حاوی خوشه‌هایی است که هنوز به بلوغ نرسیده‌اند اما پتانسیل آن‌را دارند که به بخش‌های اصلی تبدیل شوند (ملسر^۳ و دیگران، ۲۰۱۶؛ خاصه و دیگران، ۲۰۱۷).

شکل ۲: نمودار راهبردی حوزه حجاب در بازه زمانی ۱۹۱۶-۲۰۲۳

با توجه به نمودار راهبردی، ربع اول خوشه‌های عفاف و حیا در آیات و روایات (۱)، حجاب در متون و منابع (۲)، ادیان آسمانی و حجاب (۵)، سیاست‌گذاری در حوزه حجاب و عفاف (۶)، کشف حجاب (۱۰) موضوع اصلی این بازه زمانی است. این خوشه‌ها منسجم بوده و در حوزه مورد پژوهش مرکزیت دارند و بر بخش بزرگی از شبکه تمرکز دارند. خوشه تربیت اخلاقی (۹)، از لحاظ اهمیت و تأثیر در حوزه مورد پژوهش، در مرتبه پایین‌تری نسبت به خوشه‌های ربع اول قرار گرفته است. این خوشه، هم‌چنان منسجم است اما از حالت مرکزیت درآمده و بخش تخصصی کوچک‌تری از حوزه مورد پژوهش را نمایش می‌دهند. خوشه‌های پوشش اسلامی (۴)، پوشش و امنیت اجتماعی (۷)، آسیب‌شناسی پوشش زن (۸)، بخش‌های نوظهور و یا قابل‌زوال شبکه هستند. ربع چهارم، خوشه‌هایی که هنوز به بلوغ نرسیده‌اند اما پتانسیل آن‌را دارند که به بخش‌های اصلی تبدیل شوند را نمایش می‌دهد که در این پژوهش خوشه رسانه و سبک زندگی (۳)، در این بخش قرار گرفته است.

نمودار راهبردی نشان می‌دهد که پژوهش‌ها و مطالعات حوزه حجاب و عفاف بیش‌تر حول محور خوشه‌های ربع اول تمرکز دارند که از لحاظ اعتبار، انسجام و تأثیرگذاری، در بالاترین سطح قرار دارند.

نتیجه‌گیری

خوشه‌های نوظهور «پوشش اسلامی»، «پوشش و امنیت اجتماعی»، و «آسیب‌شناسی پوشش زن»، می‌تواند نشان‌دهنده افزایش توجه به تأثیرات اجتماعی و فرهنگی «پوشش اسلامی» باشد. تغییرات در جامعه و تغییر نگرش نسبت به مسائل مربوط به حجاب و پوشش می‌تواند دلیل ظهور این خوشه‌ها باشد. خوشه «پوشش و امنیت اجتماعی» نشان‌دهنده افزایش توجه پژوهش‌گران به نقش پوشش در ایجاد یا حفظ امنیت اجتماعی در جامعه است. این موضوع می‌تواند به دلیل افزایش نگرانی‌ها درباره مسائل امنیتی و اجتماعی در دوران اخیر باشد و تمرکز بر «آسیب‌شناسی پوشش زن» حاکی از بررسی عمیق‌تر مشکلات و چالش‌هایی است که زنان در رابطه با پوشش خود با آن مواجه هستند. این خوشه نوظهور می‌تواند ناشی از تغییرات در نگرش‌های اجتماعی و فرهنگی باشد. بنابراین، پژوهش‌گران لازم است به سمت این موضوعاتی حرکت کنند و به بررسی عمیق‌تر این خوشه‌ها بپردازند و نقش آن‌ها را در شکل‌دهی به سیاست‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی مورد مطالعه قرار دهند.

عفاف و حیا در آیات و روایات، قرآن به موضوع حیا و عفاف تأکید کرده و در آیه ۳۱ سوره نور^۱ به زنان مؤمن توصیه شده است که حجاب خود را حفظ کنند و زینت‌های خود را جز برای محارم آشکار نکنند. هم‌چنین تأکید شده است. آیه ۵۹ سوره احزاب^۲ به پیامبر اسلام (ص) دستور می‌دهد که به زنان و دختران خود و... که پوششی کامل بر تن کنند. هم‌چنین، از پیامبر اسلام (ص) روایت است: «المرأة عورة فإذا خرجت استشرفها الشيطان» به این معنی که زن به منزله حریمی است و هنگامی که از خانه خارج

۱. وَقُلْ لِّلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ... (به زنان مؤمن بگو که چشم‌های خود را (از نگاه به نامحرمان) فروگیرند و دامن عفت خود را حفظ کنند و زینت‌های خود را جز آنچه که (به طور طبیعی) ظاهر است، آشکار نسازند).

۲. يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا (ای پیامبر! به همسران و دخترانت و زنان مؤمنان بگو که چادرهای خود را بر خویش فرو افکنند. این کار برای این که شناخته شوند و مورد آزار قرار نگیرند، نزدیک‌تر است. و خداوند آمرزنده و مهربان است).

می‌شود در معرض نگاه‌های ناپاک قرار می‌گیرد. هرچند بیش‌تر توصیه‌ها در مورد حجاب به زنان اختصاص دارد، اما در برخی آیات و روایات، به مردان نیز توصیه شده است که نگاه خود را کنترل کنند و از نگاه‌های ناپاک بپرهیزند. هدف از حجاب در آیات و روایات حفظ عفاف، کرامت و امنیت اجتماعی است.

حجاب در متون و منابع، در قرآن به اهمیت پوشش اسلامی برای زنان اشاره شده است و پایه‌های دینی این مفهوم را شکل می‌دهند. بازنمایی حجاب در رسانه‌ها نقش مهمی در شکل‌دهی به افکار عمومی و فرهنگ جامعه در مورد حجاب دارد و می‌توانند نگرش‌های مختلفی نسبت به حجاب ایجاد کند، از تأکید بر ارزش‌های دینی و فرهنگی گرفته تا ترویج نگرش‌های غربی و حتی مخالف با پوشش اسلامی. نحوه نمایش حجاب در رسانه ملی می‌تواند بر برداشت‌های عمومی از آن تأثیر بگذارد و التزام به حجاب را تحت تأثیر قرار دهد. متون دینی و منابع فقهی، اصولی برای حجاب تعیین کرده‌اند. اما نحوه بازنمایی این اصول در رسانه‌ها می‌تواند بر میزان التزام عملی افراد به این اصول تأثیرگذار باشد. بنابراین، بازنمایی‌های رسان‌های می‌توانند در تطابق یا تضاد با ارزش‌ها و اصول مطرح شده در متون دینی قرار گیرند و در شکل‌گیری یا تغییر نگرش‌ها و رفتارهای فردی و اجتماعی نقش ایفاء کنند.

رسانه و سبک زندگی، رسانه به‌عنوان ابزاری تأثیرگذار بر سبک زندگی افراد، نقش مهمی در شکل‌گیری ارزش‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی ایفاء می‌کند. هم‌چنین، به‌طور مداوم الگوهای خاصی از رفتار، پوشش، گفتار و نگرش را به نمایش می‌گذارد که می‌توانند به مرور زمان به‌عنوان معیارهای فرهنگی و اجتماعی پذیرفته شوند. رسانه‌ها از طریق محتوای خبری، مستندات، برنامه‌های گفت‌وگو محور و شبکه‌های اجتماعی می‌توانند بر نگرش‌ها و ارزش‌های فردی و اجتماعی تأثیر بگذارند. بنابراین، نقش کلیدی در تغییر رفتارهای اجتماعی بازی می‌کنند. رسانه‌ها می‌توانند رفتارهای اجتماعی را در موقعیت‌های خاص شکل دهند. هم‌چنین، در شکل‌دهی به هویت فردی و جمعی نقش مهمی دارند و می‌توانند هویت‌های جدیدی را ترویج کرده و یا هویت‌های موجود را تقویت یا تضعیف کنند. از این‌رو، ضروری است که به رسانه‌ها به‌عنوان ابزاری دوگانه نگریسته شود و استفاده آگاهانه و منتقدانه از آن‌ها ترویج یابد تا بتوان از تأثیرات مثبت آن‌ها بهره برد و تأثیرات منفی‌شان را به حداقل رساند. لازم است پژوهش‌گران، پژوهش‌های خود را به سمت آسیب‌شناسی و راه‌کارهایی برای مواجهه با این موارد ببرند.

پوشش/اسلامی، تمایل به یافتن ظاهری جدید برای بیان هویت مسلمان در جامعه منجر به تجدید علاقه زنان مسلمان به مد شده است. این امر به بازیکنان صنعت مد اجازه می‌دهد تا لباس‌های مد روز تولید کنند و کسب‌وکار خود را برای پاسخ‌گویی به نیازهای رو به رشد زنان مسلمان گسترش دهند (حسن و آرا، ۲۰۲۲). پوشش اسلامی به مجموعه‌ای از روش‌های پوشیدن اشاره دارد که بر اساس آموزه‌های دین اسلام، به‌ویژه از طریق قرآن و سنت پیامبر و ائمه، تعیین شده است. این پوشش‌ها برای مردان و زنان مسلمان با هدف حفظ حجاب و عفت و تأمین احترام به خود و دیگران توصیه می‌شوند. رسانه‌ها می‌توانند با تأثیرگذاری بر نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی، به ترویج یا تضعیف حجاب به‌عنوان یک اصل دینی و فرهنگی کمک کنند.

ادیان آسمانی و حجاب، حجاب و پوشش در ادیان آسمانی (یهودیت، مسیحیت، و اسلام) به‌عنوان بخشی از دستورات دینی و اخلاقی مطرح شده است. در اسلام به‌طور مفصل در قرآن و احادیث به آن

اشاره شده است. آیه ۳۱ سوره نور و آیه ۵۹ سوره احزاب به زنان مؤمن توصیه می‌کند زینت‌های خود را جز برای محارم آشکار نکنند و خود را بپوشانند. هر سه دین آسمانی به نوعی به پوشش و حجاب به‌عنوان نمادی از عفاف و تقوا تأکید دارند. در نتیجه، حجاب به‌عنوان یک اصل مشترک در ادیان آسمانی مطرح می‌شود که هدف آن حفظ کرامت و ارزش‌های اخلاقی و دینی است.

سیاست‌گذاری در حوزه حجاب و عفاف، سیاست‌گذاری در حوزه حجاب و عفاف به معنای تدوین و اجرای قوانینی است که به ترویج و حفظ این ارزش‌ها در جامعه کمک می‌کند. این سیاست‌ها ممکن است شامل مجموعه‌ای از قوانین، مقررات، و برنامه‌های آموزشی و فرهنگی باشد. سیاست‌گذاری در این حوزه با چالش‌هایی همراه است که می‌تواند تأثیرگذاری و پذیرش عمومی آن را تحت تأثیر قرار دهد. سیاست‌های حجاب و عفاف بسته به دیدگاه‌های فرهنگی، دینی و اجتماعی کشور می‌تواند به اشکال الزامی، تشویقی و اختیاری اجرا شود. هدف این سیاست‌ها به جای تمرکز صرف بر قوانین سخت‌گیرانه بایستی افزایش آگاهی عمومی و تغییر نگرش‌ها به سمت ارزش‌های عفاف و حجاب باشد تا به نتایج مطلوب دست یابد.

پوشش و امنیت اجتماعی، حجاب و پوشش می‌توانند به‌عنوان بخشی از سیاست‌های تقویت امنیت اجتماعی مطرح شوند. امنیت اجتماعی نیازمند رویکردی جامع است که شامل احترام به حقوق فردی، آموزش و فرهنگ‌سازی و اجرای عدالت و قوانین حمایتی باشد. سیاست‌گذاری مؤثر در این حوزه باید بر مبنای احترام به تنوع فرهنگی و اجتماعی و ترویج ارزش‌های اخلاقی و اسلامی باشد. پوشش و امنیت اجتماعی دو مقوله‌ای هستند که با یکدیگر در ارتباطند. پوشش مناسب می‌تواند به تقویت احساس امنیت و آسایش در جامعه کمک کند، اما نباید به‌عنوان تنها عامل تأمین امنیت اجتماعی تلقی شود. احترام به حقوق انسانی باید در مرکز سیاست‌گذاری‌ها قرار گیرد تا به تقویت هم‌بستگی و امنیت اجتماعی کمک کند.

آسیب‌شناسی پوشش زن، آسیب‌شناسی پوشش زن به بررسی مشکلات و چالش‌های مرتبط با پوشش زنان در جامعه می‌پردازد. این آسیب‌شناسی می‌تواند شامل تحلیل مسائل فرهنگی، اجتماعی، قانونی و فردی باشد که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم بر پوشش و وضعیت زنان تأثیر می‌گذارند. برای کاهش این آسیب‌ها و بهبود وضعیت، نیاز به رویکردی جامع است که شامل احترام به آزادی‌های فردی، فرهنگ‌سازی، اصلاح قوانین و توجه به بهداشت روانی است. بهبود وضعیت پوشش زن باید با ترویج ارزش‌های انسانی همراه باشد تا به تقویت عدالت و کاهش آسیب‌ها در جامعه کمک کند.

تربیت اخلاقی، در بسیاری از جوامع، به ویژه جوامع اسلامی، حجاب نه تنها به‌عنوان یک الزام دینی و فرهنگی بلکه به‌عنوان بخشی از تربیت اخلاقی و اجتماعی در نظر گرفته می‌شود. حجاب می‌تواند به عنوان نمادی از احترام و عفاف در تربیت اخلاقی تلقی شود. تربیت اخلاقی فرآیندی است که به آموزش ارزش‌ها و اصول اخلاقی می‌پردازد و نقش مهمی در رشد شخصیت فردی و اجتماعی دارد. برای موفقیت در تربیت اخلاقی، نیاز به همکاری خانواده، مدرسه، رسانه و غیره است. با توجه به چالش‌ها و مشکلات موجود، ارائه راهکارهای مؤثر و ترویج آموزش‌های اخلاقی می‌تواند به تقویت اصول اخلاقی و ایجاد جامعه‌ای سالم و متعادل کمک کند.

کشف حجاب، کشف حجاب به معنای برداشتن یا عدم رعایت پوشش خاصی است. در برخی جوامع، به ویژه در جوامع اسلامی، حجاب به عنوان نمادی از عفاف و احترام به ارزش‌های دینی و فرهنگی تلقی می‌شود. کشف حجاب می‌تواند به دلایل مختلفی از جمله تغییرات اجتماعی، فرهنگی، قانونی و فردی رخ دهد و به تناسب آن، اثرات و پیامدهای متعددی نیز به همراه داشته باشد. برای مدیریت این تغییرات و کاهش مشکلات مرتبط، نیاز به آموزش و آگاهی است. کشف حجاب ابتدا، در دوران پهلوی به فرمان رضاشاه انجام شد و بخشی از برنامه نوسازی و غرب‌گرایی او بود که با واکنش‌های مختلفی از سوی جامعه مواجه شد. در دوران انقلاب اسلامی نیز، به عنوان یکی از مسائل مهم و پرتنش در سالیان اخیر مطرح است. در نتیجه، مسائل مربوط به حجاب هم‌چنان به عنوان موضوعی مهم در جامعه ایران باقی مانده است.

این پژوهش نشان داد که حجاب و عفاف باید به عنوان مفاهیمی جامع‌نگریسته شوند که نه تنها در ظاهر بلکه در عمق اخلاق و معنویت فرد نیز تأثیرگذارند. از این‌رو، پیشنهاد می‌شود پژوهش‌گران، مسیر پژوهش‌های خود را به سمت حوزه‌های نوظهوری که در این پژوهش شناسایی شده‌اند، سوق دهند.

منابع

- آبیار، زهرا، کرمی‌پور، الله کرم، و شریفی، سعید (۱۳۹۹). چالش‌های نظری حجاب در ایران پس‌انقلاب: تحلیلی بر رویکردهای موجود از حجاب و عفاف. *پژوهشی/اسلام و علوم/اجتماعی*، ۱۲(۲۳)، ۲۳۸-۲۱۷.
<https://doi.org/10.30471/soci.2020.5034.1313>
- امینی زرین، علیرضا، و ربانی، زهرا (۱۴۰۲). آسیب‌شناسی آموزش و نهادینه‌سازی مفهوم حجاب و عفاف در دوره دوم ابتدایی (مورد مطالعه، درس هدیه‌های آسمان). *مسائل کاربردی تعلیم و تربیت/اسلامی*، ۸(۲۸)، ۸۱-۱۰۰.
<http://dx.doi.org/10.61186/qaiie.8.2.81>
- بتولی زهرا، لیلا (۱۴۰۳). ترسیم نقشه دانش تولیدات علمی مرتبط با «حجاب در حوزه سلامت» با استفاده از تحلیل هم‌رخدادی واژگان. *مطالعات میان رشته‌ای/جهاد تبیین*. (زودآیند).
<https://doi.org/10.22052/ijejs.2024.254638.1022>
- بهرامی، محمدحسین (۱۴۰۲). تجارب زیسته دانش‌آموزان مقطع متوسطه دختر از چالش کشف حجاب در مسیر مدرسه (یک مطالعه پدیدارشناسانه). *مسائل کاربردی تعلیم و تربیت/اسلامی*، ۸(۲)، ۵۱-۸۰.
<http://dx.doi.org/10.61186/qaiie.8.2.51>
- رهنما، اکبر، علی‌اکبرزاده آرانی، زهرا، و خاری آرانی، مجید (۱۳۹۴). بررسی مفهوم حجاب در متون اسلامی، جایگاه آثار و جلوه‌های تربیتی آن. *پژوهش‌نامه معارف قرآنی*، ۶(۲۲)، ۳۷-۵۴.
<https://doi.org/10.22054/rjqk.2015.4501>
- سعیدی رضوانی، محمود، و غلامی، فاطمه (۱۴۰۰). بررسی پدیدارشناسانه پیشران‌ها و چالش‌های رعایت عفاف در دانشجویان پسر دانشگاه فردوسی مشهد. *مسائل کاربردی تعلیم و تربیت/اسلامی*، ۶(۳)، ۳۷-۶۰.
<http://dx.doi.org/10.52547/qaiie.6.3.37>
- سعیدی رضوانی، محمود، و غلامی، فاطمه (۱۴۰۱). کاربری داستان برای آموزش حجاب به دختران دوره ابتدایی: مطالعه ارزیابانه کیفی. *مسائل کاربردی تعلیم و تربیت/اسلامی*، ۷(۴)، ۳۳-۵۷.
<http://dx.doi.org/10.52547/qaiie.7.4.33>
- شارع‌پور، محمود، تقوی، سیده زینب، و محمدی، مهدی (۱۳۹۱). تحلیل جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر گرایش به حجاب مطالعه موردی: گرایش به حجاب در بین دانشجویان دختر دانشگاه مازندران. *تحقیقات فرهنگی/ایران*، ۵(۳)، ۱-۲۹.
<https://doi.org/10.7508/ijcr.2012.19.001>
- شفیعی مازندرانی، سیدمحمد (۱۳۹۰). چستی حجاب اسلامی معاشناسی حجاب از منظر آیات حجاب. *پژوهش‌های فقهی*، ۷(۲)، ۷۲-۴۹.
https://jorr.ut.ac.ir/article_30117.html
- شمسایی، مریم، و شکری‌زاده، طاهره (۱۳۹۹). شناسایی علل حجاب‌گریزی و روش‌های تأثیرگذار تبلیغ و ترویج حجاب در بین دانشجویان دختر دانشگاه علوم پزشکی شیراز. *فرهنگ در دانشگاه/اسلامی*، ۱۰(۴)، ۵۹۵-۶۲۰.
https://ciu.nahad.ir/article_1011.html
- شوشتری، مهدی، محمودی، محمدرضا، و باغچقی، علی (۱۴۰۰). مقاصد شریعت در حوزه حجاب با رویکرد انتقادی نسبت به نظریه حجاب حادقلی. *فقه مقارن*، ۹(۱۷)، ۲۰۷-۲۲۵.
<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.23221976.1400.9.17.9.3>
- عظیمیان، مریم، و بهشتی، سعید (۱۳۸۸). بررسی فلسفه و قلمرو حجاب در اسلام و آثار تربیتی آن. *تربیت اسلامی*، ۴(۸)، ۱۰۳-۷۵.
https://islamicedu.rihu.ac.ir/article_142.html

غیرتمند، سعید (۱۳۹۳). آثار فردی و اجتماعی حجاب و نقش آن در امنیت اجتماعی زنان. پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، ۲۰(۱۰۳)، ۱۸۹-۱۶۱. https://iss.razavi.ac.ir/article_745.html

Abyar, Z., Karami-pur, A. K., & Sharifi, S. (2020). The Theoretical Challenges of Hijab in Post-Revolution Iran: An Analysis of the Current Approaches to Hijab and Chastity. *Journal of Islam and Social Sciences*, 12(23), 217-238. <https://doi.org/10.30471/soci.2020.5034.1313> [In Persian]

Aminizarin, A., & Rabani, Z. (2023). Pathology of teaching methods of religious concepts with emphasis on the concept of hijab and chastity in schools. *qaiie*. 8(2), 81-100. <http://dx.doi.org/10.61186/qaiie.8.2.81> [In Persian]

Ash, E., Tuffin, K., & Kahu, E. (2019). Representing Islam: Experiences of women wearing hijab in New Zealand. *New Zealand Journal of Psychology*, 48(1), 114-121. <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:209422904>

Azimian, M., & Beheshti, S. (2009). The Philosophy and Realm of Hejab in Islam and its Educational Effects. *Journal of Islamic Education*, 4(8), 75-103. https://islamicedu.rihu.ac.ir/article_142.html?lang=en [In Persian]

Bahrami, M. H. (2023). Lived experiences of female high school students from the challenge of discovering hijab on the way to school (a phenomenological study). *qaiie*. 8(2), 51-80. <https://doi.org/10.61186/qaiie.8.2.51> [In Persian]

Bashirov, G. (2020). The politics of the Hijab in post-Soviet Azerbaijan. *Nationalities Papers*, 48(2), 357-372. DOI: <https://doi.org/10.1017/nps.2018.81>

Batooli, Z. & Shokeizadeh, S.H.Z. (2024). Knowledge Mapping of Articles on Hijab in Health Care: VOSviewer Visualization Techniques. *Studies of jihad explanation*. <https://doi.org/10.22052/ijejs.2024.254638.1022> [In Persian]

Ding, Y., Chowdhury, G.G., Foo, S. (2001). Bibliometric cartography of information retrieval research by using co-word analysis. *Information Processing and Management*, 37(6), 817-842. [https://doi.org/10.1016/S0306-4573\(00\)00051-0](https://doi.org/10.1016/S0306-4573(00)00051-0)

Dinhof, K., Willems, J., & de Boer, N. (2024). A Hijab-Effect Too? Clients' Reflections on Professionalism and Empathy Toward Hijab-Wearing Public Servants. *Review of Public Personnel Administration*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/0734371X241234264>

Droogsma, R. A. (2007). Redefining Hijab: American Muslim Women's Standpoints on Veiling. *Journal of Applied Communication Research*, 35(3), 294-319. <https://doi.org/10.1080/00909880701434299>

Fani, M., Mohtashami, J., Karamkhani, M., & Abdoljabbari, M. (2020). Confrontation process of students with hijab. *Journal of religion and health*, 59, 204-222. DOI: [10.1007/s10943-018-0712-1](https://doi.org/10.1007/s10943-018-0712-1)

Ghairtamand, S. (2015). Individual and social effects of hijab and its role in women's social security. *Islamic social studies*, 20(103), 161-189. https://iss.razavi.ac.ir/article_745.html?lang=en [In Persian]

Hassan, S. H., & Ara, H. (2022). Thematic analysis of hijab fashion from Muslim clothing retailers perspective. *Journal of Islamic Marketing*, 13(11), 2462-2479. <https://doi.org/10.1108/JIMA-03-2020-0066>

Hopkins, N., & Greenwood, R. M. (2013). Hijab, visibility and the performance of identity. *European Journal of Social Psychology*, 43(5), 438-447. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1002/ejsp.1955>

Mostafa, M.M. (2023), Four decades of hijab research: knowledge structure, thematic evolution and collaborative networks, *Journal of Islamic Marketing*, 14(8), 1960-1988. <https://doi.org/10.1108/JIMA-11-2021-0357>

- Rahnama, A., Ali Akbarzadeh Arani, Z. & Khari Arani, M. (2015). The Concept of the Hijab in Islamic Texts and its Training Effects. *Quranic Knowledge Research*, 6(22), 37-54. <https://doi.org/10.22054/rjqk.2015.4501> [In Persian]
- Ruby, T. F. (2006). Listening to the voices of hijab. *Women's Studies International Forum*. 29(1), 54-66. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2005.10.006>
- Saeedy rezvani, M., & Gholami, F. (2021). The Phenomenological Study on the Drivers and Challenges of Observing Chastity in the Male-Students in Ferdowsi University. *qaiie*. 6(3), 37-60. <https://doi.org/10.52547/qaiie.6.3.37> [In Persian]
- Saeedy rezvani, M., & Gholami, F. (2022). Using Stories to Teach Hijab to Elementary School Girls: A Qualitative Evaluative Study. *qaiie*. 7(4), 33-57. <https://doi.org/10.52547/qaiie.7.4.33> [In Persian]
- Shafiei Mazandarani, S. M. (2011). The Nature of the Islamic Veil The Semantics of the Veil from the Viewpoint of the Veil Verses. *Religious Researches*, 7(2), 49-72. https://jorr.ut.ac.ir/article_30117.html?lang=en [In Persian]
- Shamsai, M., & Shokrizadeh, T. (2021). Identifying the causes of hijab avoidance and effective methods of promoting and promoting hijab among female students of Shiraz University of Medical Sciences. *Culture in Islamic University*. 10(4), 595-620. https://ciu.nahad.ir/article_1011.html [In Persian]
- Sharepour, M., Taghawi, Z. & Mohammadi, M. (2012). A Sociological Analysis on the Effective factors in Tends to Hijab. *Journal of Iranian Cultural Research*, 5(3), 1-29. <https://doi.org/10.7508/ijcr.2012.19.001> [In Persian]
- Shooshtari, M., Mahmoudi, M. R. & Baghchehi, A. (2021). An Investigation into Purposes of Sharia of Hijab through a Critical Approach to the Minimal Hijab Theory. *Fiqhe Moqaran*, 9(17), 207-225. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.23221976.1400.9.17.9.3>
- Sohail, S., Anjum, G., & Aziz, M. (2023). Hijab and encloded cognition: The effect of hijab on interpersonal attitudes in a homogenous Muslim-majority context. *Cogent Psychology*, 10(1), 2219084. <https://doi.org/10.1080/23311908.2023.2219084>
- Tarlo, E. (2007). Hijab in London: Metamorphosis, resonance and effects. *Journal of Material Culture*, 12(2), 131-156. <https://doi.org/10.1177/1359183507078121>
- Tarlo, E. (2010). Hijab online: the fashioning of cyber Islamic commerce. *interventions*, 12(2), 209-225. <https://doi.org/10.1080/1369801X.2010.489695>
- Zainal, H., & Wong, G. (2017). Voices behind the veil: Unravelling the hijab debate in Singapore through the lived experiences of hijab-wearing Malay-Muslim women. *South East Asia Research*, 25(2), 107-121. <https://doi.org/10.1177/0967828X17699919>